

UDK:324

Mirxalilova Nargiza Akbarova

*ChDPU boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi E-mail: nmirxalilova@gmail.com*

ChDPU dosenti. D.M.Maxmudova taqrizi asosida

FUNKSIONAL SAVODXONLIK TUSHUNCHASI

Annotatsiya

Maqolada funksional savodxonlikning kelib chiqishi, zarurati, funksional savodxonlikka ta'rif, funksional savodli shaxs va uning jamiyatdagi o'rni, funksional savodli shaxsning imkoniyatlari, funksional savodxonligini rivojlantirish omillari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining funksional savodxonligini shakllantirish, o'quvchilarning funksional savodxonligi darajasi o'rsatkichlari, PISA tadqiqotida savodxonlik masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Savodxonlik, minimal savodxonlik, funksional savodxonlik, funksional savodli shaxs, PISA, o'qish savodxonligi, matematika savodxonligi vatabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik, kasbiy kompetensiya.

ПОНЯТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация

В статье рассматриваются происхождение и необходимость функциональной грамотности, определение функциональной грамотности, функционально грамотный человек и его роль в обществе, возможности функционально грамотного человека, факторы развития функциональной грамотности, формирование функциональной грамотности учащиеся начальных классов, показатели функциональной грамотности учащихся, вопросы грамотности были проанализированы в исследовании PISA.

Ключевые слова: Грамотность, минимальная грамотность, функциональная грамотность, функционально грамотный человек, PISA, читательская грамотность, математическая грамотность, естественнонаучная грамотность, профессиональная компетентность.

FUNCTIONAL LITERACY CONCEPT

Annotation

In the article, the origin and necessity of functional literacy, the definition of functional literacy, a functionally literate person and his role in society, the capabilities of a functionally literate person, factors of functional literacy development, the formation of functional literacy of elementary school students, students' indicators of functional literacy, literacy issues were analyzed in the PISA study.

Key words: Literacy, minimal literacy, functional literacy, functionally literate person, PISA, reading literacy, mathematical literacy, literacy in natural sciences, professional competence.

Kirish. "Savodxonlik" atamasi 1957 yilda YUNESKO tomonidan kiritilgan. Shu bilan birga, "minimal savodxonlik" va "funksional savodxonlik" tushunchalari ham kiritildi. Minimal savodxonlik oddiy xabarlarni o'qish va yozish qobiliyatini, funksional savodxonlik - jamiyat bilan o'zaro munosabatlar nuqtai nazaridan o'qish va yozish ko'nikmalaridan foydalanish qobiliyatini aks ettiradi (bank hisobvarag'ini ochish, mehmonxonaga kirishda anketani to'ldirish, o'qish, sotib olingan qurilma uchun ko'rsatmalar, sudga da'vo arizasini yozish va hokazo), ya'ni bu shaxsning ijtimoiy muhitda to'liq ishlashiga imkon beradigan savodxonlik darajasidir.

"Funksional savodxonlik" tushunchasi birinchi marta o'tgan asrning 60-yillari oxirida YUNESKO hujjatlarida paydo bo'lgan va keyinchalik uni ta'lim va ko'p qirrali inson faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni o'zida mujassamlashtirgan shaxsni ijtimoiy yo'naltirish usuli sifatida belgilaydigan tadqiqotchilar tomonidan qo'llanila boshlandi. Hozirgi tez o'zgarayotgan dunyoda funksional savodxonlik odamlarning ijtimoiy, madaniy, siyosiy va iqtisodiy faoliyatda faol ishtirok etishi hamda umrbod ta'lim olishiga yordam beruvchi asosiy omillardan biriga aylanib bormoqda.

Funksional savodxonlik barcha maktab fanlarini o'rganishda shakllanadi va shuning uchun turli xil namoyon bo'lish shakllariga ega.

Funksional savodxonlik - inson faoliyatining turli sohalarida hayotiy muammolarni hal qilish uchun hayotda doimiy egallagan barcha bilim, ko'nikma va ko'nikmalardan foydalanish usuli sifatida qaraladi.

Funksional savodli shaxs - bu dunyoda o'zini yo'naltiradigan va ijtimoiy qadriyatlar, umidlar va manfaatlarga muvofiq harakat qiladigan shaxs.

Bizning oldimizda turgan eng katta va muhim vazifalardan biri bu o'quvchilarni boshlang'ich sinfdanoq funksional savodxonlikka o'rgatish va ularni funksional savodli shaxs etib tarbiyalashdan iborat.

Zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri bu funksional savodli odamlarni shakllantirishdir. "Funksional savodxonlik" nima? Funksional savodxonlik - bu odamning tashqi muhit bilan munosabatlarga kirishish, tez moslashish va unda ishlash qobiliyati. Funksional savodxonlikning asoslari boshlang'ich maktabda qo'yiladi, bu yerda nutq faoliyatining turli turlari - yozish va o'qish, gapirish va tinglash bo'yicha intensiv mashg'ulotlar olib boriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Funktsional avodxonlik bo'yicha o'zbek olimlaridan M.Jumayev, Bekzod Xodjayev, A. Kudratova, K.Boymenovaning ishlari o'rganildi.

Rossiyalik olimlar A. A. Veryaev, M. N. Nechunaeva, G. V. Tatarnikovalarning fikricha o'quvchilarning funktsional savodxonligi: "Hozirgi vaqtda pedagogik adabiyotlarda maktab bitiruvchini dinamik, o'zgaruvchan, axborotga boy dunyoda hayotga tayyorlashi kerakligi haqidagi so'zlar tez-tez aytiladi. Bunday dunyoni tavsiflash uchun jamiyatlar "post-industrial jamiyat" yoki "axborot jamiyati" atamalaridan foydalanadilar. Axborot jamiyatida muvaffaqiyatli harakat qiladigan maktab bitiruvchisining shaxsiy xususiyatlarini tavsiflash uchun turli semantik tarkibga, turli ma'nolarga va turli xil soyalarga ega bo'lgan bir qator tushunchalar qo'llaniladi. Bu tushunchalar u yoki bu tarzda maktabning maqsadli sharoitlarini aks ettiradi. So'nggi yillarda ulardan ba'zilar qo'llanilgan: "vakolatli bitiruvchi" (shu bilan birga, kompetentsiya ko'pincha ko'rsatiladi - aloqa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ijtimoiy munosabatlar va boshqalar sohasida vakolatli), "funktsional jihatdan vakolatli" bitiruvchi", ba'zan ular shunchaki malakali, o'qimishli bitiruvchi haqida gapirishadi."

Yana bir rus tadqiqotchisi M.A. Xolodnaya ta'kidlaganidek, funktsional savodxonlikning o'ziga xos xususiyatlari:

- 1) kundalik muammolarni hal qilishga e'tibor berish;
- 2) shaxsning situatsion xarakteristikasi, chunki u muayyan ijtimoiy sharoitlarda namoyon bo'ladi;
- 3) standart, qoliplashtirilgan vazifalarni hal qilish bilan bog'liq;
- 4) bu har doim o'qish va yozish ko'nikmalarining qandaydir elementar (asosiy) darajasi;
- 5) birinchi navbatda kattalar aholisini baholash sifatida foydalaniladi;
- 6) asosan savodsizlikni tugatishni jadallashtirish yo'llarini izlash muammosi kontekstida mantiqiydir.

A. A. Leontiev o'z asarlaridan birida funktsional savodxonlikka quyidagi ta'rifni bergan: "Agar rasmiy savodxonlik o'qish ko'nikmasi va qobiliyatiga ega bo'lsa, funktsional savodxonlik - bu shaxsning haqiqiy matndan ma'lumot olish uchun ushbu ko'nikmalardan erkin foydalanish qobiliyati - uni tushunish, siqish, o'zgartirish". A. A. Leontievning fikricha, funktsional savodsizlik muammosi pedagogik muammo emas, balki ijtimoiy muammodir. Bizning fikrimizcha, maktabning asosiy vazifasi bitiruvchilarni nafaqat o'qish va sharhlash qobiliyatini singdirish emas, balki o'zlarining mazmunli matnlarini yaratishga o'rgatishdir. Biroq, vaqt o'tishi bilan "funktsional savodxonlik" atamasi hayratlanarli metamorfozalarni boshdan kechira boshladi. Ko'pgina tadqiqotchilar funktsional savodxonlikni asosiy kompetensiyalar bilan sinonim qiladigan xususiyatlar va xususiyatlarni berishni boshladilar. Bizning fikrimizcha, bu shart emas, shaxsning ta'lim darajasining xususiyatlarini yoki umuman olganda, uning madaniyatini shakllantirishning darajaviy xususiyatlarini: "madaniyat", "onglilik", "savodxonlik", "kompetentlik" ni aniq ajratish kerak.

Yana bir qozog'istonlik tadqiqotchi Buzhieva Gulnaz Kubaydullayevna funktsional savodxonlik haqida quyidagi fikrlarni bayon etgan: "Shartli ravishda, funktsional savodxonlik darajasi quyidagi iboralarida belgilanadi: "Zamonaviy qozog'istonlik talaba bilishi va bilishi kerak ...". Qozog'iston taraqqiyotining hozirgi bosqichiga kelsak, funktsional savodxonlikning quyidagi turlari eng dolzarb hisoblanadi: til savodxonligi; kompyuter va axborot savodxonligi, huquqiy savodxonlik, fuqarolik savodxonligi, moliyaviy savodxonlik, ekologik savodxonlik, funktsional savodxonlikning kasbiy va maxsus jihatlari (menejment, jamoatchilik bilan aloqalar, rejalashtirish, yangi texnologiyalar

va boshqalar). Funktsional savodxonlik tushunchasida faoliyat savodxonligi alohida o'rin tutadi. Boshqacha qilib aytganda, o'z faoliyatining maqsad va vazifalarini belgilash va o'zgartirish, muloqot qilish, noaniqlik sharoitida faoliyatning eng oddiy harakatlarini amalga - kognitiv, hissiy va xulq-atvoriga oid ko'nikmalar va qobiliyatlar to'plami bo'lib, odamlarga quyidagilarga imkon beradi:

- Inson sifatida yashash va ishlash;
- O'z potentsialingizni rivojlantirish;
- Muhim va asosli qarorlar qabul qilish;

O'z hayoti va jamiyat sifatini yaxshilash uchun atrof-muhit va kengroq jamiyat (mahalliy, milliy, global) sharoitida jamiyatda samarali faoliyat yuritish.

Tadqiqot metodologiyasi. Funktsional savodxonlik tushunchalarini muhokama qilishning ushbu bosqichida biz allaqachon muammoli vaziyatga duch kelganimiz sababli, YUNESKOning rasmiy materiallaridagi funktsional savodxonlik tushunchalariga va tashkilotchilar tomonidan funktsional savodxonlik tavsiflariga yo'naltirish mantiqan to'g'ri keladi.

PISA tadqiqotida savodxonlikning uch turi sinovdan o'tkazildi: o'qish savodxonligi, matematika savodxonligi va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik.

O'qishda o'qish savodxonligi deganda shaxsning yozma matnlarni idrok etishi, ularning mazmunidan o'z maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini rivojlantirish, jamiyat hayotida faol ishtirok etish qobiliyati tushunildi.

PISA tadqiqotida "matematik savodxonlik"ning quyidagi ta'rif qabul qilingan: bu insonning o'zi yashayotgan dunyoda matematikaning rolini aniqlash va tushunish, asosli matematik mulohazalar qilish va matematikadan bunday maqsadlarda foydalanish qobiliyatidir, hozirgi va kelajakdagi ijodiy faoliyatga xos bo'lgan ehtiyojlarni qondirish usuli, qiziquvchan va fikrlaydigan fuqaro.

Zamonaviy jamiyat dunyoda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga tezda moslasha oladigan odamlarni talab qiladi. Yangi sharoitda o'quvchilarning o'quv jarayoni "umrbod ta'lim" konsepsiyasini amalga oshirishga yordam beradigan kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Qobiliyatni rivojlantirishning zaruriy sharti - bu ma'lum darajadagi funktsional savodxonlikning mavjudligi.

Tahlil va natijalar: Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri o'quvchilarni o'z-o'zini maksimal darajada anglash va jamiyat hayotida foydali ishtirok etish uchun axborotni mustaqil ravishda ajratib olish va tahlil qilish, tizimlash va undan samarali foydalanishga o'rgatishdir. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida tabiiy fanlar sikli sub'ektlarining roli ortib boradi va odamlar uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalar va muammolarni hal qilishning samarali usullari va vositalarini ishlab chiqishni ta'minlaydi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida tabiiy fanlar siklining fanlarini o'rganish vazifalaridan biri o'quvchilarning funktsional savodxonligini rivojlantirishga qaratilishi kerak.

O'quvchilarning funktsional savodxonligini rivojlantirishga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- 2) o'qitish shakllari va usullari;
- 3) o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini diagnostika qilish va baholash tizimi;
- 4) maktabdan keyingi dasturlar; qo'shimcha ta'lim;
- 5) maktabni boshqarish modeli (davlat shakli, o'quv rejasini tartibga solishda maktablarning yuqori darajadagi avtonomiyasi);

6) barcha manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik tamoyillariga asoslangan do'stona ta'lim muhitining mavjudligi;

7) bolalarni ta'lim va tarbiyalash jarayonida ota-onalarning faol roli.

Yuqorida sanab o'tilgan omillar orasida asosiylaridan biri o'qitishning shakl va usullaridir. Har bir o'qituvchi individual bo'lganligi sababli, uning shakllari va o'qitish usullari individualdir. Bitta va bir xil dars, bir xil texnologiyadan foydalangan holda, bir xil metodikadan foydalangan holda, lekin turli o'qituvchilar - natija har doim boshqacha bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining funktsional savodxonligini shakllantirish quyidagi hollarda ta'minlanadi va erishiladi:

❖ O'quvchilarning funktsional savodxonligini axborot bilan ishlash usullarini egallash darajasini tavsiflovchi va ularga real hayotiy muammolarni hal qilish, tashqi dunyoga moslashish imkonini beruvchi ta'limning asosiy darajasi sifatida qarash;

❖ O'quvchilarning funktsional savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga uchta komponentni kiritish: o'quvchining funktsional savodxonligiga asoslangan kognitiv, operativ-texnologik va shaxsiy komponentlar;

❖ Maktab ichidagi metodik ish sharoitida malaka oshirish jarayonida o'quvchilarning funktsional savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi mazmunini amalga oshirish;

❖ O'quvchilarning funktsional savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning interfaol texnologiyasini ishlab chiqish, asoslash va sinovdan o'tkazish;

❖ O'quvchilarning funktsional savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni ta'minlaydigan tashkiliy-pedagogik shartlar majmuini aniqlash.

O'quvchilarning funktsional savodxonligi darajasi ko'rsatkichlarining xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1) maqsadni belgilash:

o'quvchining o'zini o'zi anglash zarurati va qobiliyatini anglashi;

ta'lim va kognitiv qiziqishning paydo bo'lishi;

mustaqil ish usullarini egallash;

atamalar, tushunchalar, umumiy ta'lim ko'nikma va malakalarini tushunish;

2) rejalashtirish:

vazifa sharoitida navigatsiya qilish qobiliyati;

kerakli ma'lumotlarni qidirish algoritmini tanlash;

3) qaror qabul qilish:

muammoni hal qilish uchun eng yaxshi variantni

tanlash;

faoliyat rejalarini tahlil qilish;

4) amalga oshirish:

matn, chizmalar, diagrammalar va grafiklar bilan ishlash qobiliyati.

5) natijalarni baholash:

erishilgan umumiy ta'lim ko'nikma va malakalarini o'z-o'zini baholash; introspeksiya.

Fanlarni o'qitishda o'quvchilarning asosiy faoliyatidan biri bu nazariy materialdan amaliyotda foydalana olishdir. Ushbu faoliyat quyidagilarga imkon beradi:

- o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi;

- kognitiv aqliy faoliyatni faollashtiradi;

o'z-o'zini o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

- universal ta'lim faoliyatini shakllantirishga hissa qo'shish;

- matnning asosiy g'oyasini ajratib ko'rsatish qobiliyatini rivojlantirish;

- matnni turli pozitsiyalardan tahlil qilishga yordam berish, ma'lumotni baholash;

- yangi tushunchalarni o'rganishga yordam beradi;

matnni tushunishga imkon berish, individuallikka e'tibor berish.

Xulosa va takliflar: "Savodxonlik" tushunchasining mazmuni jamiyat talablarining o'zgarishi bilan birga tarixan o'zgarib boradi. Jamiyat rivojlanishidagi ijtimoiy omillar va tendensiyalar ta'siri ostida zamonaviy ta'lim paradigmasining o'zgarishi muvaffaqiyatni belgilovchi shaxsning muhim sifati sifatida muloqot sohasida funktsional savodxonlikni shakllantirish masalasini ko'rib chiqish zarurligini belgilab berdi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining funktsional savodxonligini oshirish orqali biz kelajak avlodimizni har qanday vaziyatda o'zini yo'qotmaslikka, mulohazali, teran fikrli, hayot qiyinchiliklariga oqilona yechim topa oladigan funktsional savodxon shaxs qilib tarbiyalab voyaga yetkazishimiz mumkin. Bu esa jamiyat rivojida katta hissa qo'shib, iqtisodiyot rivojlanishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR

1. Kovaleva G S., Krasnovskiy E. A., Krasnokutskaya L. P., Krasnyanskaya K. A. Rossiyada RIABA xalqaro qiyosiy o'rganish natijalari // Ta'lim masalalari. - 2004. - 1-son.
2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish sifatini tekshirishga bag'ishlangan rus tilidagi sayt [Elektron resurs]. - PYL: http://www.centeroko.ru/pirls06/pirls06_pub.htm/.
3. Kholodnaya M. A. Zamonaviy ustuvorliklari maktab ta'limi: ijtimoiy hayotga moslashish qobiliyati aql yoki intellektual rivojlanish va ta'lim? // Material IV Butunrossiya Kongressi Rossiyadagi ta'lim psixologlari "Psixologiya va zamonaviy rus ta'limi" (2008 yil 8-12 dekabr, Moskva). - M., 2008 yil.
4. Leontiev A. A. O'qish psixologiyasidan o'qishni o'rgatish psixologiyasiga // 5-xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari (2001 yil 26-28 mart): 2 soat ichida - 1-qism / ed. I. V. Usacheva. - M., 2002 yil.
5. 2010 yil 7 dekabrda 2011-2020 yillarda Qozog'iston Respublikasi ta'limini rivojlantirish Davlat dasturi.
6. Funktsional savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha 2012-2016 yillarga mo'ljallangan milliy harakat rejasi.
7. Ta'lim sohasidagi kompetensiyalar: dizayn tajribasi: Sat. ilmiy tr. / Ed. A.V. Xutorskiy. - M.: "INEK" ilmiy-innovatsion korxonasi, 2007. - 327 b.
8. Perminova L.M. Funktsional savodxonlikning minimal maydoni (Sankt-Peterburg maktabi tajribasidan) // Pedagogika. 1999. - 2-son. - B.26-29.
9. Perminova L.M. Funktsional savodsizlik/savodsizlik ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida. - M., 2003 yil
10. Repkina G.V., Zaika E.V. O'quv faoliyatining shakllanish darajasini baholash. - M., 1997 yil.
11. Tiangyan S.A. Kompyuter asrida savodxonlik. - M.: Pedagogika. - 1995. - 1-son.